

*Zbigniew Ofiarski*¹

Monopol emisyjny Narodowego Banku Polskiego w przepisach konstytucyjnych i ustawowych

Streszczenie

Wzorce konstytucyjnego monopolu emisyjnego Narodowego Banku Polskiego uważalne są w polskim ustawodawstwie z lat 1918–1939. Dotyczą one statusu prawnego i zadań Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, a następnie Banku Polskiego SA. Przysługiwał im przywilej emitowania pieniądza, tzn. wprowadzania do obiegu pieniądza pełniącego funkcję środka płatniczego na terytorium Rzeczypospolitej. Obowiązujące w latach 1944–1997 ustawy regulujące pozycję prawną oraz funkcje NBP jako centralnego banku państwa stanowiły także o monopolu emisyjnym tego banku. Do 1989 r. nie był to jednak monopol realny, ponieważ rozmiary emisji określała i zatwierdzała Rada Ministrów, przy czym od 1975 r. NBP obowiązany był organizować i regulować obrót gotówkowy zgodnie z potrzebami gospodarki narodowej. Monopol emisyjny NBP podniesiono do rangi normy konstytucyjnej w 1997 r. Wpływ na jego ostateczny kształt miały propozycje zawarte w projektach konstytucji przedkładanych Zgromadzeniu Narodowemu w latach 1993–1997. Efektem jest wyrażone w art. 227 ust. 1 Konstytucji RP wyłączne prawo NBP do emisji pieniądza, skorelowane z innymi uprawnieniami oraz obowiązkami banku centralnego, tzn. z wyłącznym prawem do ustalania i realizowania polityki pieniężnej oraz odpowiedzialnością za wartość polskiego pieniądza. Wymienione atrybuty wyznaczają status NBP jako centralnego banku państwa, a także tworzą podstawy systemu monetarnego państwa. Standard konstytucyjny doprecyzowano w ustawie o NBP, ale widoczny jest dysonans między regulacjami konstytucyjnymi i ustawowymi. Monopol emisyjny NBP wyrażono w Konstytucji RP szerzej, gdyż dotyczy on „pieniądza” (gotówkowego i bezgotówkowego), natomiast w ustawie o NBP został ograniczony tylko do „znaków pieniężnych” (pieniądza gotówkowego). Będąc odpowiedzialnym za wartość polskiego pieniądza, NBP powinien kontrolować wielkość emisji znaków pieniężnych. Nie może dopuszczać do nadmiernej ich emisji, której efektem byłoby osłabienie siły nabywczej polskiego pieniądza, zmniejszenie zainteresowania przeprowadzaniem rozliczeń z jego użyciem i gromadzeniem w nim oszczędności lub osłabienie kursu wobec walut obcych.

91

¹ Zbigniew Ofiarski – profesor doktor habilitowany, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Prawa i Administracji, <http://orcid.org/0000-0003-1675-933X>

Słowa kluczowe: Konstytucja RP, bank centralny, emisja pieniądza, system monetarny

Abstract

The patterns of the constitutional note-issuing privilege of the National Bank of Poland (NBP) are noticeable in the Polish legislation of 1918–1939. They concern the legal status and tasks of the Polish National Loan Fund, and then Bank Polski SA. They were entitled to the privilege of issuing money, i.e. putting money, serving as a means of payment on the territory of the Republic of Poland, into circulation. The laws in force in the years 1944–1997 regulating the legal position and functions of the NBP as the central bank of the state also established the note-issuing privilege of this bank. Until 1989, however, it was not a real monopoly, because the size of the issue was determined and approved by the Council of Ministers, and from 1975 the NBP was obliged to organize and regulate cash turnover in accordance with the needs of the national economy. The NBP note-issue privilege was raised to the rank of a constitutional norm in 1997. Its final shape was influenced by the proposals contained in the draft constitution submitted to the National Assembly in the years 1993–1997. The effect, expressed in art. 227 paragraph 1 of the Constitution of the Republic of Poland, is the exclusive right of the NBP to issue money, correlated with other rights and obligations of the central bank, i.e. with the exclusive right to determine and implement monetary policy and responsibility for the value of Polish currency. The aforementioned attributes define the status of the NBP as the central bank of the state, and also form the basis of the state's monetary system. The constitutional standard was made more precise in the Act on the NBP, but there is a visible dissonance between the constitutional and statutory regulations. The NBP note-issuance privilege was expressed more broadly in the Constitution of the Republic of Poland, as it concerns "money" (cash and non-cash), while in the Act on the NBP it was limited only to "currency" (cash money). Being responsible for the value of Polish currency, the NBP should control the volume of currency issues. It cannot allow their excessive issuance, which would weaken the purchasing power of Polish money, reduce interest in carrying out settlements with its use, accumulate savings in it, or weaken the exchange rate against foreign currencies.

Keywords: The Constitution of the Republic of Poland, the central bank, money issue, monetary system

1. Wprowadzenie

Utworzony z dniem 15 stycznia 1945 r. Narodowy Bank Polski (NBP)² zastąpił funkcjonujący w Polsce od 28 kwietnia 1924 r. Bank Polski SA, który był bankiem prywatnym, wyposażonym przez państwo do 31 grudnia 1944 r. w wyłączny przywilej emisji biletów bankowych,

² Dekret z dnia 15 stycznia 1945 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz.U. Nr 4, poz. 14 ze zm.) – dalej: dekret o NBP.

będących prawnym środkiem płatniczym w Polsce³. Rezygnacja z formy instytucji rządowej i utworzenie Banku Polskiego jako spółki akcyjnej stanowiły odpowiedź na negatywne oceny w zagranicznych kręgach politycznych dotyczące działalności kolejnych rządów Polski, a zwłaszcza ich polityki skarbowej i pieniężnej, co doprowadziło do hiperinflacji. Przy często w tym okresie zmieniających się rządach bank centralny powinien być czynnikiem stabilizującym ustrój monetarny. Słusznie uważano, że centralny bank państwowy mógł łatwo przekształcić się w agendę ministra skarbu⁴. Najistotniejszym argumentem potwierdzającym te obawy był niekontrolowany ilościowy wzrost pieniądza gotówkowego wprowadzanego do obiegu pieniężnego, skutkujący hiperinflacją. Wymagało to przeprowadzenia w 1924 r. reformy systemu monetarnego państwa połączonej z nieekwiwalentną wymianą pieniądza.

W okresie bezpośrednio poprzedzającym działalność emisyjną Banku Polskiego SA funkcję banku emisyjnego realizowała Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, założona w 1916 r. i prowadzona przez okupacyjną władzę niemiecką w Generalnym Gubernatorstwie Warszawskim. Mocą ustawy uzyskała ona status jedynej emisyjnej instytucji bankowej państwa polskiego. Była odpowiedzialna za emisję marek polskich, prowadzoną na rachunek państwa i pod nadzorem rządu, a w szczególności ministra skarbu⁵. Pełniła ona funkcję instytucji zastępczej⁶ do momentu utworzenia Banku Polskiego SA.

W aspekcie prawnym monopol oznacza wyłączone prawo do prowadzenia określonej działalności. Monopol emisyjny banków centralnych w piśmiennictwie wyznaczany jest zarówno w sposób wąski, jak i szeroki. Funkcja emisyjna w wąskim ujęciu obejmuje uprawnienie do emisji znaków pieniężnych, czyli wprowadzania ich do obiegu i wycofywania z obiegu. W szerokim ujęciu funkcja emisyjna jest utożsamiana z kompetencją do regulowania ilości pieniądza w obiegu, a więc

³ Ustawa z dnia 11 stycznia 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej (Dz.U. Nr 4, poz. 28); rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie ustanowienia statutu dla banku emisyjnego (Dz.U. Nr 8, poz. 75 ze zm.).

⁴ I. Kras, *Powstanie i status NBP*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 2006, t. 23, s. 215.

⁵ Ustawa z dnia 7 grudnia 1918 r. o Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej (Dz.U. Nr 19, poz. 56 ze zm.).

⁶ C. Leszczyńska, *Polska bankowość centralna 1828–1989. Bank Polski, Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, Bank Polski SA, Narodowy Bank Polski*, [w:] R. Kokoszczyński, B. Pietrzak (red.), *Bankowość centralna od A do Z*, Warszawa 2008, s. 36.

obejmuje uprawnienie do emitowania znaków pieniężnych i stosowania odpowiednich instrumentów polityki pieniężnej⁷.

Banki centralne poszczególnych państw, w tym NBP, są m.in. bankami emisyjnymi. Uprawnienie do emitowania znaków pieniężnych może być określone bezpośrednio w konstytucji danego państwa lub tylko w ustawie albo jednocześnie w konstytucji i ustawie. Ostatnie z wyżej wymienionych rozwiązań jest stosowane w Polsce od 1997 r. Celem opracowania jest analiza i ocena regulacji prawnych obowiązujących od momentu wejścia w życie przepisów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.⁸, gwarantujących NBP wykonywanie funkcji banku emisyjnego. Poddano weryfikacji hipotezę o ewolucyjnym kształtowaniu się monopolu emisyjnego banku centralnego w Polsce i istotnej w tym zakresie roli Zgromadzenia Narodowego, pracującego nad kolejnymi wersjami projektów Konstytucji RP. Efektem tych prac jest standard konstytucyjny, którego genezy należy poszukiwać w rozwiązaniach przyjmowanych w kolejno obowiązujących ustawach normujących status, funkcje i zakres działania NBP. Został on w Konstytucji RP sformułowany w sposób uniwersalny. Umożliwia to ustawodawcy względnie swobodne ustalanie granic przedmiotowych monopolu emisyjnego NBP. Oznacza to, że ostateczny zakres monopolu emisyjnego NBP determinowany jest przez przepisy konstytucyjne i ustawowe.

W celu dokonania ustaleń badaniom poddano zarówno materiał normatywny, jak i dorobek doktryny i judykatury, odnoszący się do funkcji emisyjnej banku centralnego. W opracowaniu zastosowano metodę dogmatycznoprawną oraz uzupełniającą metodę empiryczno-analityczną do zaprezentowania ilościowych i wartościowych efektów działalności emisyjnej NBP.

2. Ustawowe granice monopolu emisyjnego NBP do 1997 roku

Bezpośrednio przed utworzeniem NBP, tj. w drugim półroczu 1944 r., upoważniono kierownika Resortu Gospodarki Narodowej i Finansów do emitowania przez Centralną Kasę Skarbową biletów skarbowych

⁷ E. Myślak, *Narodowy Bank Polski w systemie ustrojowym Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2013, s. 112–113.

⁸ Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm. – dalej: Konstytucja RP.

nominowanych w złotych, z napisem „Narodowy Bank Polski”, które były środkiem płatniczym stosowanym w zakupie, sprzedaży i rozrachunku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Ze względu na sytuację wojenną czasowo na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej dopuszczono do obrotu pieniężnego również ruble i czerwonce Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, a także bilety złotowe funkcjonującego w okresie okupacji Banku Emisyjnego w Krakowie⁹.

W dekrete o NBP zastosowano podobne rozwiązanie jak w przypadku Banku Polskiego SA. Utworzono instytucję państwową pod nazwą „Narodowy Bank Polski”, wyposażoną przez państwo w przywilej emisji biletów bankowych. Pod względem przedmiotowym przywilej emisyjny NBP oznaczał wyłączne prawo wypuszczania biletów bankowych na obszarze państwa polskiego, jednak było ono ograniczone, ponieważ wysokość emisji określała Rada Ministrów na wniosek ministra skarbu. Do zakresu kompetencji Rady Banku¹⁰ należało ustalanie, za zgodą ministra skarbu, wartości odcinków biletów bankowych oraz ich wycofywanie z obiegu. Wymiana uszkodzonych biletów bankowych była obowiązkiem NBP. Łączna kwota znajdujących się w obiegu biletów bankowych i natychmiast płatnych zobowiązań musiała być pokryta w całości: złotem w monetach i sztabach, pieniędzmi zagranicznymi i dewizami płatnymi najdalej w ciągu sześciu miesięcy, innymi aktywami NBP.

95

Od 1958 r. NBP nie był już nazywany instytucją państwową, lecz państwowym bankiem emisyjnym oraz centralną instytucją kredytową, rozliczeniową i dewizową¹¹. W treści monopolu emisyjnego, rozumianego jako wyłączne prawo tego banku, zrezygnowano ze stosowania pojęcia „bilety bankowe”, wprowadzając w to miejsce określenie „znaki pieniężne”¹², którymi były banknoty i monety opiewające na złote lub grosze. Wyraźnie stwierdzano, że znaki pieniężne emitowane przez

⁹ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 24 sierpnia 1944 r. o emitowaniu biletów skarbowych (Dz.U. Nr 3, poz. 11).

¹⁰ Rada Banku składała z prezesa NBP i dziesięciu członków, powoływanych i odwoływanych uchwałą Rady Ministrów na wniosek ministra skarbu w połowie z przedstawicieli ministerstw zainteresowanych w gospodarce NBP, a w połowie spośród przedstawicieli sfer gospodarczych oraz ruchu spółdzielczego.

¹¹ Ustawa z dnia 2 grudnia 1958 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz.U. Nr 72, poz. 356 ze zm.).

¹² Pojęcie „znaki pieniężne” stosowano już wcześniej – w przepisach dekretu z dnia 25 października 1948 r. o reformie bankowej (Dz.U. z 1951 r. Nr 36, poz. 279 ze zm.) w katalogu zadań NBP, w którym wymieniano także emitowanie w ramach planu kasowego znaków pieniężnych będących prawnym środkiem płatniczym.

NBP były prawnym środkiem płatniczym na obszarze Polski. Wzory i odcinki banknotów, jak również nominalną wartość, wzory, stop, próbę i wagę monet ustalał w drodze zarządzenia minister finansów na wniosek prezesa NBP. Poszczególne rodzaje znaków pieniężnych mogły być wycofane z obiegu, o czym postanawiał minister finansów na wniosek prezesa NBP. Zużyte lub uszkodzone znaki pieniężne, które traciły moc prawnego środka płatniczego, musiały być wymieniane przez NBP na zasadach ustalonych przez ministra finansów w drodze zarządzenia. Narodowy Bank Polski opracowywał plan kasowy, w którym określał rozmiary wzrostu lub spadku obiegu pieniężnego. Prezes NBP uzgadniał plan kasowy z ministrem finansów, który przedkładał go Radzie Ministrów do zatwierdzenia.

96 Podobnie unormowano monopol emisyjny NBP w prawie bankowym z 1975 r., przy czym częściowo usamodzielniono prezesa NBP w zakresie ustalania planu kasowego, w którym określano rozmiary wzrostu lub spadku obiegu pieniężnego. Zrezygnowano z trybu uzgadniania tego planu przez prezesa NBP z ministrem finansów oraz jego zatwierdzania przez Radę Ministrów. Przyjęto jednak zasadę, że NBP obowiązany był organizować i regulować obrót gotówkowy zgodnie z potrzebami gospodarki narodowej. W rezultacie rozmiary obrotu gotówkowego, a więc również emisji znaków pieniężnych, uzależniono od potrzeb gospodarki narodowej¹³.

W prawie bankowym z 1982 r. emitowanie znaków pieniężnych zakwalifikowano do katalogu czynności bankowych, ale jednocześnie, wzorując się na regulacjach zawartych w poprzednio obowiązujących ustawach, potwierdzono, że prawo do ich emitowania przysługuje wyłącznie NBP i są one prawnym środkiem płatniczym na obszarze Polski. Oryginalnym rozwiązaniem było nawiązanie do historycznego określenia „bilety bankowe”, stosowanego w okresie międzywojennym oraz w latach 1945–1957. Dokonano jednak jego transpozycji poprzez zamienne stosowanie określeń „banknoty” i „bilety Narodowego Banku Polskiego”. Drugą postacią znaków pieniężnych były monety. Monopol emisyjny NBP w tym okresie potwierdzano w dwóch równoległe obowiązujących ustawach, tzn. w ustawie z dnia 26 lutego 1982 r. – Prawo bankowe¹⁴ oraz w ustawie z dnia 26 lutego 1982 r. o statucie

¹³ Ustawa z dnia 12 czerwca 1975 r. – Prawo bankowe (Dz.U. Nr 20, poz. 108 ze zm.).

¹⁴ Dz.U. Nr 7, poz. 56 ze zm.

Narodowego Banku Polskiego¹⁵. W analogiczny sposób wyrażono monopol emisyjny NBP w ustawie z 1989 r.¹⁶

3. Monopol emisyjny NBP w Konstytucji RP z 1997 r.

We wszystkich poprzednio obowiązujących konstytucjach Polski nie zamieszczano postanowień odnoszących się do monopolu emisyjnego banku centralnego. W art. 227 ust. 1 Konstytucji RP wyłączne prawo emisji pieniądza (tzn. monopol emisyjny) przysługujące NBP obudowane zostało trzema następującymi rozstrzygnięciami ustrojodawcy: jednoznacznym stwierdzeniem, że NBP jest centralnym bankiem państwa; przyznaniem NBP wyłącznego prawa do ustalania i realizowania polityki pieniężnej oraz nałożeniem odpowiedzialności za wartość polskiego pieniądza, która podniesiona została do poziomu normy konstytucyjnej¹⁷.

Ostateczna treść art. 227 ust. 1 Konstytucji RP jest efektem kilkuletnich prac legislacyjnych, a jej genezy należy poszukiwać zarówno we wszystkich obowiązujących do 1997 r. ustawach normujących status, funkcje i zadania banku centralnego w Polsce, jak i w projektach konstytucji przedkładanych Zgromadzeniu Narodowemu w latach 1993–1997. W art. 89 ust. 1 i 4 projektu Konstytucji RP przedstawionego przez prezydenta RP zaproponowano określenie statusu NBP jako centralnego banku państwa, który posiada wyłączność emisji pieniądza i sprawuje pieczę nad polityką monetarną. Kompetencje NBP miała określać ustawa¹⁸. W art. 148 projektu Konstytucji RP złożonego przez Klub Parlamentarny SLD ogólnie stwierdzano, że NBP jest bankiem emisyjnym, natomiast system monetarny oraz zasady emisji pieniędzy określi ustawa¹⁹. Według art. 127 projektu Konstytucji RP wniesionego przez Klub Parlamentarny UD, najbardziej zbliżonego do ostatecznej wersji przyjętej w art. 227 Konstytucji RP z 1997 r., NBP to centralny bank Rzeczypospolitej Polskiej, uprawniony do emisji pieniądza oraz ustalania

¹⁵ Dz.U. Nr 7, poz. 57 ze zm.

¹⁶ Ustawa z dnia 31 stycznia 1989 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz.U. z 1992 r. Nr 72, poz. 360 ze zm.).

¹⁷ P. Dziekański, *Niezależność Narodowego Banku Polskiego w świetle polskiego prawa i prawa Unii Europejskiej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2009, nr 7–8, s. 126.

¹⁸ Projekt Konstytucji RP z dnia 6 maja 1994 r. prezydenta RP – druk ZN nr 1.

¹⁹ Projekt Konstytucji RP z dnia 9 maja 1994 r. złożony przez Klub Parlamentarny SLD – druk ZN nr 2.

i prowadzenia polityki walutowej i kredytowej państwa, obowiązany do zapewnienia stabilności pieniądza i jego prawidłowego obiegu²⁰. W art. 111 ust. 1 obywatelskiego projektu Konstytucji RP proponowano tylko ustanowienie wyłącznego prawa emisji pieniądza przez NBP²¹. Analogiczne rozwiązanie proponowano w art. 138 ust. 1 projektu Konstytucji RP przygotowanego przez „Przymierze dla Polski”, którego nie przedstawiono jednak Zgromadzeniu Narodowemu (projekt ten był tworzony w pierwszym półroczu 1994 r.).

W kolejnych etapach prac Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego nad projektem Konstytucji RP propozycja zredagowania monopolu emisyjnego NBP i jego skorelowania z innymi uprawnieniami oraz obowiązkami banku centralnego ewoluowała. W projektach z dnia 20 stycznia 1995 r. oraz z dnia 26 stycznia 1995 r. zamieszczono dwa warianty treści art. 211 Konstytucji RP. W pierwszym wariantcie ograniczano się do ogólnego stwierdzenia, że NBP jest bankiem emisyjnym i prowadzi politykę monetarną. Drugą wersję zredagowano w sposób szczegółowy, stanowiąc, że NBP jest centralnym bankiem państwa, posiadającym wyłączność emisji pieniądza i sprawującym kontrolę nad polityką monetarną²². W projekcie Konstytucji RP z dnia 19 czerwca 1996 r. status NBP oraz jego podstawowe funkcje i zadania określono w art. 210 ust. 1, który był prezentowany w jednej, poprawionej pod względem stylistycznym i bardziej rozwiniętej wersji. Zgodnie z tą propozycją NBP to centralny bank państwa, któremu przysługuje wyłączne prawo emisji pieniądza oraz ustalania i realizowania polityki pieniężnej. Dodano przepis nakładający na NBP odpowiedzialność za umacnianie polskiego pieniądza²³. Identyczne ustalenia zawierał art. 223 ust. 1 projektu Konstytucji RP z dnia 16 stycznia 1997 r.²⁴ oraz art. 227 ust. 1 Konstytucji RP uchwalonej dnia 22 marca 1997 r. przez Zgromadzenie Narodowe w drugim czytaniu.

²⁰ Projekt Konstytucji RP z dnia 9 maja 1994 r. złożony przez Klub Parlamentarny UD – druk ZN nr 6.

²¹ Projekt Konstytucji RP z dnia 5 września 1994 r. podpisany przez 959 270 wyborców i zgłoszony przez Przewodniczącego Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” – druk ZN nr 7.

²² *Projekty jednolite Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 stycznia 1995 r. i z dnia 26 stycznia 1995 r.*, [w:] R. Chruściak, *Projekty Konstytucji 1993–1997*, cz. 2, Warszawa 1997, s. 78 i 144–145.

²³ *Projekt jednolitej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 czerwca 1996 r.*, [w:] R. Chruściak, *Projekty Konstytucji 1993–1997*, cz. 2, Warszawa 1997, s. 193.

²⁴ Projekt Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 stycznia 1997 r. zawarty w sprawozdaniu Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego – druk ZN nr 14.

Reasumując, aktualnie obowiązujący art. 227 ust. 1 Konstytucji RP z 1997 r. nawiązuje wprost do wieloletnich ustawowych regulacji prawnych wyznaczających status banku centralnego (funkcja emisyjna w wąskim ujęciu) oraz propozycji zgłaszanych w okresie prac koncepcyjnych nad projektami konstytucji, ewoluujących w kierunku szeroko rozumianej funkcji emisyjnej banku centralnego. W art. 227 Konstytucji RP unormowano także zasadnicze elementy konstrukcji statusu prawnego organów NBP, które wraz z wyłącznym prawem emisji pieniądza oraz innymi jego atrybutami wymienionymi w tym przepisie, kreują szczególnego rodzaju osobę prawną o ważnej misji publicznej²⁵. Wyposażenie NBP w wyłączne prawo ustalania i realizowania polityki pieniężnej²⁶ oznacza, że Parlament i organy władzy wykonawczej pozbawiono formalnego wpływu na określanie jej założeń²⁷. Naturalną konsekwencją było w związku z tym uczynienie NBP odpowiedzialnym za wartość polskiego pieniądza²⁸, a więc gwarantem utrzymywania tej wartości na właściwym poziomie²⁹. W rezultacie ustrojodawca traktuje pieniądz jako konstrukcję prawną, natomiast wartość polskiego pieniądza podlega ochronie konstytucyjnej³⁰. Utrzymywanie na właściwym poziomie wartości pieniądza jest niezbędnym warunkiem stabilizacji rynkowej, planowania i podejmowania decyzji gospodarczych w każdym wymiarze³¹. Standard konstytucyjny sformułowany w art. 227 ust. 1 Konstytucji RP określa NBP jako centralny bank państwa i jednocześnie wymienia atrybuty niezbędne do wykonywania tej funkcji, stanowiąc podstawę systemu monetarnego państwa. Wyłączne prawo emisji pieniądza oraz ustalania i realizowania polityki pieniężnej, a także odpowiedzialność za wartość polskiego pieniądza

²⁵ E. Fojcik-Mastalska, *Bank centralny*, [w:] J. Głuchowski (red.), *System prawa finansowego*, t. IV, Warszawa 2010, s. 115.

²⁶ E. Komierzyńska-Orlińska, *Podstawy ładu bankowego w polskim prawie konstytucyjnym i administracyjnym*, „Annales UMCS – Sectio G” 2017, t. 64, nr 1, s. 114.

²⁷ E. Myślak, *Narodowy Bank Polski wobec transformacji ustrojowej: pozycja prawna – organizacja – funkcje*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2013, nr 4, s. 122.

²⁸ A. Jurkowska-Zeidler, *Wybrane aspekty konstytucyjnej regulacji problematyki Narodowego Banku Polskiego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2014, t. 31, s. 812.

²⁹ M. Zubik, *Narodowy Bank Polski (analiza konstytucyjno-ustrojowa)*, „Państwo i Prawo” 2001, nr 6, s. 39.

³⁰ Z. Ofiarski, *Założenia polityki pieniężnej Rady Polityki Pieniężnej a ochrona ustroju pieniężnego jako wartości publicznej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2020, nr 1, s. 116.

³¹ J.A. Krzyżewski, *Pieniądz jako kategoria prawa konstytucyjnego*, „Przegląd Sejmowy” 2003, nr 6, s. 12.

są wyrazem niezależności funkcjonalnej banku centralnego³². Ustrojodawca w art. 227 ust. 1 Konstytucji RP wprowadza ochronę niezbywalności suwerenności finansowej, zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej³³.

4. Monopol emisyjny banku centralnego w ustawie o NBP

Obudowanie w art. 227 ust. 1 Konstytucji RP monopolu emisyjnego banku centralnego wyłącznym prawem NBP do ustalania i realizowania polityki pieniężnej oraz jego odpowiedzialnością za wartość polskiego pieniądza znajduje odpowiednie rozwinięcie w przepisach ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim³⁴. W art. 4 u.NBP monopol emisyjny banku centralnego odnosi się do emitowania znaków pieniężnych Rzeczypospolitej Polskiej, natomiast w art. 227 ust. 1 Konstytucji RP został wyrażony szerzej, ponieważ w aspekcie przedmiotowym dotyczy „pieniądza”. Nie można traktować pojęć „pieniądz” oraz „znaki pieniężne” jak synonimów. W piśmiennictwie pieniądz jest przedstawiany przede wszystkim jako kategoria ekonomiczna. Formy pieniądza ewoluowały³⁵ – początkowo jego funkcję pełniły różne dobra naturalne, a następnie monety mające własną wartość, pieniądz w postaci papierowej oraz współcześnie pieniądz elektroniczny. Pieniądz stanowi dobro powszechnie akceptowalne, charakteryzujące się zaufaniem do jego emitenta. W związku z tym może być wykorzystywany w procesie wymiany dóbr i usług³⁶. W doktrynie podkreśla się, że postać pieniądza jest mniej istotna od obszarów jego zastosowania. Pieniądz powinien realizować trzy zasadnicze funkcje: być środkiem wymiany w transakcjach handlowych, stanowić miarę wartości

100

³² I. Czaja-Hliniak, *Konstytucyjne podstawy banku centralnego w Polsce*, [w:] M. Grzybowski (red.), *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Studia prawne. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Antoniemu Maciągowi*, t. 3, Kraków 2014, s. 329.

³³ T. Dębowska-Romanowska, *Pojęcie i znaczenie konstytucjonalizacji ustroju i systemu finansowego państwa*, [w:] P.J. Lewkowicz, J. Stankiewicz (red.), *Konstytucyjne uwarunkowania tworzenia i stosowania prawa finansowego i podatkowego*, Białystok 2010, s. 21.

³⁴ Dz.U. z 2022 r., poz. 2025 – dalej: u.NBP.

³⁵ A. Kaźmierczak, *Pieniądz i bank w kapitalizmie. Zarys problematyki*, Warszawa 1993, s. 9–31.

³⁶ A. Piotrowska, *Bitcoin a definicja i funkcje pieniądza*, „Annales UMCS – Sectio H” 2014, t. 48, nr 3, s. 278–279.

dla różnych dóbr, wyrażaną w cenach, a także być środkiem tezauryzacji, tzn. dobrem umożliwiającym przechowywanie oszczędności³⁷.

W doktrynie wskazuje się, że znakami pieniężnymi są przedmioty materialne będące nośnikami abstrakcyjnej wartości wyrażanej jednostką pieniężną (banknoty i monety)³⁸. Ewolucja pieniądza doprowadziła jednak do tego, że współcześnie znak pieniężny, będący nośnikiem jednostki pieniężnej, nie ma już swojej odrębnej wartości w przeciwieństwie do pieniądza kruszcowego, gdzie samoistna wartość materiałowa znaku pieniężnego równa była wartości jednostek pieniężnych, na które znak ten opiewał. Istota pieniądza w tej sytuacji sprowadza się do wyrażenia w znaku pieniężnym abstrakcyjnej wartości jednostek pieniężnych³⁹.

Według art. 31 u.NBP znakami pieniężnymi Rzeczypospolitej Polskiej są banknoty i monety opiewające na złote i grosze. Dokonując łącznej analizy postanowień art. 4 oraz art. 31 u.NBP, można stwierdzić, że ustawodawca – w porównaniu do standardu przyjętego w Konstytucji RP – ograniczył przedmiotowo monopol emisyjny NBP tylko do znaków pieniężnych Rzeczypospolitej Polskiej, mających postać banknotów i monet opiewających na złote i grosze. Z cytowanych przepisów ustawy o NBP wynika, że monopol emisyjny banku centralnego został ograniczony tylko do pieniądza w postaci materialnej (banknotów i monet). Znakom pieniężnym odpowiada kategoria rozliczeń gotówkowych (pieniądza gotówkowego)⁴⁰.

Zgodnie z art. 32 u.NBP znaki pieniężne emitowane przez NBP są prawnymi środkami płatniczymi na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej. Nie sformułowano legalnej definicji pojęcia „prawny środek płatniczy”. W zrozumieniu jego istoty pomocne mogą być ustalenia dokonane przez Trybunał Sprawiedliwości UE. Pojęcie to, odnoszone do środka płatniczego denominowanego w jednostce monetarnej, oznacza w powszechnym rozumieniu, że przyjęcia takiego środka płatniczego w zasadzie nie można odmówić w ramach zaspokojenia długu wyrażonego w tej samej jednostce monetarnej, przy czym zaspokojenie następuje

³⁷ T. Gruszecki, *Teoria pieniądza i polityka pieniężna. Rys historyczny i praktyka gospodarcza*, Kraków 2004, s. 70.

³⁸ T. Dybowski, A. Pyrzyńska, *Świadczenie*, [w:] K. Osajda (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 5: *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2020, s. 264.

³⁹ E. Wanat, *Bitcoin i inne kryptowaluty jako przedmiot świadczenia pieniężnego*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2019, nr 2, s. 92.

⁴⁰ G. Żmij, *Prawo waluty*, Kraków 2003, s. 41.

według jego wartości nominalnej i ze skutkiem zwalniającym⁴¹. Przyznanie znakom pieniężnym emitowanym przez NBP statusu prawnego środka płatniczego oznacza, że są one powszechnie akceptowane na terytorium państwa. Wartość realna znaków pieniężnych jest równa wyrażonej w ich treści wartości nominalnej i stosując je, można zwolnić się z każdego zobowiązania o charakterze pieniężnym, zarówno prywatnoprawnego, jak i publicznoprawnego⁴².

Ustawodawca w przepisach ustawy o NBP uregulował monopol emisyjny banku centralnego w sposób dualny. Obejmuje on zarówno wprowadzanie znaków pieniężnych do obiegu, jak i wycofywanie ich z obiegu z przyczyn wskazanych w ustawie⁴³. Na podstawie art. 33 ust. 1 u.NBP upoważniono prezesa NBP do ustalania, w drodze zarządzeń, wzorów i wartości nominalnej banknotów oraz wzorów, wartości nominalnej, stopu, prób i masy monet, a także wielkości emisji znaków pieniężnych, jak również terminów wprowadzenia ich do obiegu. Od momentu wejścia w życie przepisów aktualnie obowiązującej ustawy o NBP, tzn. od 1 stycznia 1998 r., do 16 listopada 2023 r. w tych sprawach wydano 476 zarządzeń. Emitowano w tym okresie głównie okolicznościowe monety, a rzadziej banknoty. Pomimo że znaki pieniężne emitowano w związku z upamiętnieniem rocznic, wydarzeń lub postaci historycznych, to były one również przeznaczone do obiegu pieniężnego. Emisje dotyczyły zarówno zdarzeń jednorazowych (np. upamiętnienie 250. rocznicy powołania Komisji Edukacji Narodowej, 100. rocznicy Konstytucji marcowej lub 100-lecia zaślubin Polski z Bałtykiem), jak i były dokonywane w ramach kilkuletnich serii (np. wielcy polscy ekonomiści, wielkie aktorki, polscy podróżnicy i badacze, zabytki kultury w Polsce, miasta w Polsce, skarby Stanisława Augusta). Ich siła nabywczą jest równa wartości nominalnej określonej na znakach pieniężnych, a nie cenie, za którą zostały zakupione. Wartość kolekcjonerska takich znaków pieniężnych często jest wyższa od ich wartości nominalnej.

Według art. 33 ust. 2 u.NBP prezes NBP jest uprawniony do wycofywania z obiegu określonych znaków pieniężnych. Po upływie terminu ustalonego przez prezesa NBP znaki te przestają być prawnym środkiem płatniczym na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej i podlegają wymianie

⁴¹ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE z dnia 26 stycznia 2021 r., C-422/19, Legalis nr 2527031.

⁴² D. Cyman, *Pieniądz jako wartość konstytucyjna*, [w:] P.J. Lewkowicz, J. Stankiewicz (red.), *Konstytucyjne uwarunkowania tworzenia i stosowania prawa finansowego i podatkowego*, Białystok 2010, s. 646.

⁴³ D. Wojtczak-Samoraj, *Komentarz do art. 32*, [w:] P. Zawadzka (red.), *Ustawa o Narodowym Banku Polskim. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 158.

w wyznaczonych przez prezesa NBP bankach. Czynność wymiany znaków pieniężnych na inne znaki pieniężne ma charakter finansowy i cywilnoprawny⁴⁴. Z postanowień art. 34 ust. 1 u.NBP wynika, że znaki pieniężne, nieodpowiadające wskutek zużycia lub uszkodzenia warunkom ustalonym przez prezesa NBP, przestają być prawnym środkiem płatniczym na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej i podlegają wymianie. Na podstawie art. 34 ust. 2 u.NBP zobowiązano prezesa NBP do określenia, w drodze zarządzenia, szczegółowych zasad i trybu wymiany takich znaków pieniężnych⁴⁵. Stosownie do postanowień art. 35 u.NBP fałszywe znaki pieniężne podlegają zatrzymaniu, bez prawa do zwrotu ich równowartości. Ustawodawca zobowiązał prezesa NBP do określenia, w drodze zarządzenia uzgodnionego z ministrem sprawiedliwości i ministrem właściwym do spraw wewnętrznych, zasad i trybu postępowania przy zatrzymywaniu znaków pieniężnych podejrzanych co do autentyczności oraz postępowania z fałszywymi znakami pieniężnymi⁴⁶.

Od kilku lat zwiększa się zapotrzebowanie na znaki pieniężne. Wartość pieniądza gotówkowego w obiegu według stanu na 31 grudnia 2020 r. wyniosła 321,8 mld zł. Oznaczało to wzrost o 83 mld zł, tj. o 34,8%, w stosunku do stanu na 31 grudnia 2019 r. Dynamika wzrostu była bardzo wysoka, porównywalna z łącznym wzrostem w czterech poprzednich latach. Wzrost wartości gotówki w obiegu wynikał ze zwiększenia zapotrzebowania rynku na pieniądź w postaci fizycznej. Był to efekt zwiększenia znaczenia tezauryzacyjnej i przezornościowej funkcji gotówki w okresie pandemii COVID-19. W 2020 r. producenci znaków pieniężnych dostarczyli do NBP 407,5 mln sztuk banknotów i 1102 mln sztuk monet. W porównaniu z dostawami w 2019 r. (314,1 mln sztuk banknotów i 1044,2 mln sztuk monet) liczba dostarczonych banknotów była wyższa o 29,7%, a liczba monet o 5,5%⁴⁷. Tendencja ta utrzymywała się także w latach 2021–2022. Z przedstawionych przez NBP rocznych sprawozdań wynika, że na koniec 2021 r. zanotowano kolejny wzrost wartości pieniądza gotówkowego w obiegu. Wartość

⁴⁴ Postanowienie NSA z dnia 19 czerwca 2018 r., I OSK 1825/18, Legalis nr 1792507.

⁴⁵ Zarządzenie nr 31/2013 Prezesa NBP z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu wymiany znaków pieniężnych, które wskutek zużycia lub uszkodzenia przestają być prawnym środkiem płatniczym na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.Urz. NBP z 2022 r., poz. 23).

⁴⁶ Zarządzenie Prezesa NBP z dnia 31 sierpnia 1989 r. w sprawie zatrzymywania fałszywych znaków pieniężnych (M.P. Nr 32, poz. 255 ze zm.).

⁴⁷ Sprawozdanie z działalności Narodowego Banku Polskiego w 2020 r., Warszawa 2021, s. 49, https://nbp.pl/wp-content/uploads/2022/10/sprawozdanie_2020.pdf (dostęp: 21.05.2024).

pieniądza gotówkowego w obiegu wyniosła 355,6 mld zł i w stosunku do stanu na 31 grudnia 2020 r. wzrosła o 33,8 mld zł, tj. o 10,5%. W 2021 r. producenci znaków pieniężnych dostarczyli do NBP 513,4 mln sztuk banknotów i 803,7 mln sztuk monet. Oznacza to, że w porównaniu z dostawami w 2020 r. liczba zakupionych przez NBP banknotów wzrosła o 26%, natomiast liczba monet zmniejszyła się o 27,1%⁴⁸. Powyższa tendencja była kontynuowana w 2022 r. Według stanu na 31 grudnia 2022 r. w obiegu znajdowały się znaki pieniężne o łącznej wartości 368,6 mld zł, a więc w porównaniu do stanu z końca 2021 r. nastąpił wzrost o 13,1 mld zł, tj. o 3,7%. Jako główną tego przyczynę wskazano agresję Rosji na Ukrainę. W 2022 r. producenci znaków pieniężnych dostarczyli do NBP 542,8 mln sztuk banknotów i 438,7 mln sztuk monet. W porównaniu z dostawami z 2021 r. nastąpił wzrost o 5,7% w odniesieniu do banknotów oraz spadek o 45,4% w zakresie dostarczonych monet⁴⁹.

5. Zakończenie

104

Efektem przeprowadzonej analizy i oceny polskich unormowań konstytucyjnych i ustawowych jest pozytywna weryfikacja hipotezy o wieloletniej ewolucji regulacji ustawowych, w tym również pochodzących z lat 1918–1939, która wywarła istotny wpływ na kształt monopolu emisyjnego banku centralnego w Polsce. Jednak ostateczna wersja tego monopolu to rezultat działalności Zgromadzenia Narodowego pracującego nad kolejnymi wersjami projektów Konstytucji RP przedstawianymi w latach 1994–1997. Połączenie tradycji polskiego ustawodawstwa dotyczącego banku centralnego oraz wdrożenie koncepcji ustrojodawcy zmierzającego do wyeksponowania w Konstytucji RP kardynalnych cech centralnego banku państwa umożliwiło stworzenie standardu konstytucyjnego zbudowanego z trzech elementów. Narodowy Bank Polski został wyposażony w dwa wyłączne uprawnienia, tzn. do emisji pieniądza oraz ustalania i realizowania polityki pieniężnej, ale jednocześnie obciążono go odpowiedzialnością za wartość polskiego pieniądza. W art. 227 ust. 1 Konstytucji RP monopol emisyjny NBP sformułowano

⁴⁸ Sprawozdanie z działalności Narodowego Banku Polskiego w 2021 r., Warszawa 2022, s. 49, https://nbp.pl/wp-content/uploads/2022/10/sprawozdanie_2021.pdf (dostęp: 21.05.2024).

⁴⁹ Sprawozdanie z działalności Narodowego Banku Polskiego w 2022 r., Warszawa 2023, s. 47, <https://nbp.pl/wp-content/uploads/2023/05/Sprawozdanie-z-dzialalnosci-NBP-w-2022-r..pdf> (dostęp: 25.11.2023).

w sposób uniwersalny i bardzo szeroki. Ustawodawca ograniczył jego przedmiotowe granice do znaków pieniężnych, a więc pieniądza w postaci gotówkowej.

Wyłączne prawo emisji pieniądza przez NBP zostało zastrzeżone na poziomie konstytucyjnym i stanowi atrybut niezbędny do realizacji polityki pieniężnej przez bank centralny. W tym zakresie NBP działa w charakterze władzy monetarnej, sterującej działalnością całego systemu bankowego, posługując się różnorodnymi instrumentami finansowymi i pozostając przy tym niezależnym w znaczeniu finansowym, funkcjonalnym i instytucjonalnym⁵⁰. Ustawodawca ukształtował ten monopol NBP nie tylko pod względem technicznym, lecz dokonał jego przedmiotowego ograniczenia do znaków pieniężnych, które stanowią tylko jedną z form pieniądza.

Techniczne aspekty wykonywania monopolu emisyjnego przez NBP odnoszą się przede wszystkim do ustalania: wzorów i wartości oraz wielkości i terminów emisji znaków pieniężnych, wycofywania z obiegu określonych znaków pieniężnych, określania szczegółowych reguł wymiany zużytych lub zniszczonych znaków pieniężnych, a także zatrzymywania fałszywych znaków pieniężnych. Wymienione czynności techniczne mieszczą się w nałożonym na bank centralny mocą art. 37 u.NBP obowiązku organizowania gospodarki znakami pieniężnymi Rzeczypospolitej Polskiej. Emitowanie pieniądza uznaje się w doktrynie prawa finansowego za funkcję uprzywilejowaną i podstawową w skali całego systemu bankowego⁵¹. Dla kształtowania polityki emisyjnej istotne znaczenie ma określenie wielkości zapotrzebowania gospodarki na pieniądz gotówkowy. W tym celu NBP prowadzi badania czynników kształtowania się wielkości tego zapotrzebowania i na tej podstawie planuje emisję pieniądza gotówkowego.

Będąc odpowiedzialnym za wartość polskiego pieniądza, NBP powinien odpowiednio kontrolować wielkość emisji znaków pieniężnych. Nie można dopuszczać do nadmiernej emisji znaków pieniężnych, której efektem byłoby osłabienie siły nabywczej polskiego pieniądza, zmniejszenie zainteresowania przeprowadzaniem rozliczeń z użyciem polskiej waluty lub gromadzeniem w niej oszczędności, osłabieniem jej kursu w stosunku do walut obcych. Spadek zaufania do polskiego pieniądza może być wywołany m.in. jego nadmiarem w obiegu (podobne efekty przynosi nadmiar pieniądza bankowego kreowanego głównie w postaci

⁵⁰ Wyroki Trybunału Konstytucyjnego: z dnia 28 czerwca 2000 r., K 25/99, OTK 2000, z. 5, poz. 141; z dnia 16 lipca 2009 r., Kp 4/08, OTK-A 2009, z. 7, poz. 112.

⁵¹ E. Denek, J. Sobiech, J. Wolniak, *Finanse publiczne*, Warszawa 1999, s. 221.

kredytów). Bank centralny, wyposażony w prawo stosowania określonych instrumentów polityki pieniężnej, powinien przeciwdziałać takim negatywnym zjawiskom, ponieważ podważają one nie tylko wartość polskiego pieniądza, ale również stabilność systemu monetarnego państwa.

Bibliografia

- Cyman D., *Pieniądz jako wartość konstytucyjna*, [w:] P.J. Lewkowicz, J. Stankiewicz (red.), *Konstytucyjne uwarunkowania tworzenia i stosowania prawa finansowego i podatkowego*, Białystok 2010.
- Czaja-Hliniak I., *Konstytucyjne podstawy banku centralnego w Polsce*, [w:] M. Grzybowski (red.), *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Studia prawne. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Antoniemu Maciągowi*, t. 3, Kraków 2014.
- Denek E., Sobiech J., Wolniak J., *Finanse publiczne*, Warszawa 1999.
- Dębowska-Romanowska T., *Pojęcie i znaczenie konstytucjonalizacji ustroju i systemu finansowego państwa*, [w:] P.J. Lewkowicz, J. Stankiewicz (red.), *Konstytucyjne uwarunkowania tworzenia i stosowania prawa finansowego i podatkowego*, Białystok 2010.
- Dybowski T., Pyrzyńska A., *Świadczenie*, [w:] K. Osajda (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 5: *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2020.
- Dziekański P., *Niezależność Narodowego Banku Polskiego w świetle polskiego prawa i prawa Unii Europejskiej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2009, nr 7–8.
- Fojcik-Mastalska E., *Bank centralny*, [w:] J. Głuchowski (red.), *System prawa finansowego*, t. IV, Warszawa 2010.
- Gruszecki T., *Teoria pieniądza i polityka pieniężna. Rys historyczny i praktyka gospodarcza*, Kraków 2004.
- Jurkowska-Zeidler A., *Wybrane aspekty konstytucyjnej regulacji problematyki Narodowego Banku Polskiego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2014, t. 31.
- Kaźmierczak A., *Pieniądz i bank w kapitalizmie. Zarys problematyki*, Warszawa 1993.
- Komierzyńska-Orlińska E., *Podstawy ładu bankowego w polskim prawie konstytucyjnym i administracyjnym*, „Annales UMCS – Sectio G” 2017, t. 64, nr 1.
- Kras I., *Powstanie i status NBP*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 2006, t. 23.
- Krzyżewski J.A., *Pieniądz jako kategoria prawa konstytucyjnego*, „Przegląd Sejmowy” 2003, nr 6.
- Leszczyńska C., *Polska bankowość centralna 1828–1989. Bank Polski, Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, Bank Polski SA, Narodowy Bank Polski*, [w:] R. Kokoszczyński, B. Pietrzak (red.), *Bankowość centralna od A do Z*, Warszawa 2008.
- Myślak E., *Narodowy Bank Polski w systemie ustrojowym Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2013.

- Myślak E., *Narodowy Bank Polski wobec transformacji ustrojowej: pozycja prawna – organizacja – funkcje*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2013, nr 4.
- Ofiarski Z., *Założenia polityki pieniężnej Rady Polityki Pieniężnej a ochrona ustroju pieniężnego jako wartości publicznej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2020, nr 1.
- Piotrowska A., *Bitcoin a definicja i funkcje pieniądza*, „Annales UMCS – Sectio H” 2014, t. 48, nr 3.
- Projekt jednolity Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 czerwca 1996 r.*, [w:] R. Chruściak, *Projekty Konstytucji 1993–1997*, cz. 2, Warszawa 1997.
- Projekty jednolite Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 stycznia 1995 r. i z dnia 26 stycznia 1995 r.*, [w:] R. Chruściak, *Projekty Konstytucji 1993–1997*, cz. 2, Warszawa 1997.
- Wanat E., *Bitcoin i inne kryptowaluty jako przedmiot świadczenia pieniężnego*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2019, nr 2.
- Wojtczak-Samoraj D., *Komentarz do art. 32*, [w:] P. Zawadzka (red.), *Ustawa o Narodowym Banku Polskim. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Zubik M., *Narodowy Bank Polski (analiza konstytucyjno-ustrojowa)*, „Państwo i Prawo” 2001, nr 6.
- Żmij G., *Prawo waluty*, Kraków 2003.